

**Міністерство культури та інформаційної політики України
Департамент культури та туризму Тернопільської ОВА
Національний заповідник «Замки Тернопілля»
Тернопільський національний технічний університет ім. І. Пулюя**

**ОХОРОНА КУЛЬТУРНОЇ
СПАДЩИНИ ЯК НЕВІД'ЄМНИЙ
ЕЛЕМЕНТ РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ
НА ТЕРНОПІЛЬЩИНІ**

Збараж - 2023

**Міністерство культури та інформаційної політики України
Департамент культури та туризму Тернопільської ОВА
Національний заповідник «Замки Тернопілля»
Тернопільський національний технічний університет
ім. І. Пулюя**

ОХОРОНА КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ ЯК НЕВІД'ЄМНИЙ ЕЛЕМЕНТ РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ НА ТЕРНОПІЛЬЩИНІ

*Матеріали науково-практичної конференції,
м.Збараж,
31 травня 2023 р.*

Збараж – 2023

Збірник містить матеріали науково-практичної конференції «Охорона культурної спадщини як невід’ємний елемент розвитку туризму на Тернопільщині», що відбулась на базі НЗ «Замки Тернопілля» у м. Збарж 31 травня 2023 року.

Видання розраховане для істориків, культурологів, фахівців з охорони пам’яток культурної спадщини, музейних працівників, викладачів, студентів, та всіх, хто цікавиться історією рідного краю.

Редакційна колегія:

Анатолій Маціпура	генеральний директор НЗ «Замки Тернопілля»
Віктор Устенко	заступник голови Тернопільської ОВА
Світлана Байталюк	директорка департаменту культури та туризму Тернопільської ОВА
Олег Заліщук	заслужений архітектор України, лауреат державної премії України в галузі архітектури, головний архітектор НЗ «Замки Тернопілля»
Роман Шерстюк	д.е.н., доцент, завідувач кафедри управління інноваційною діяльністю та сферою послуг Тернопільського національного технічного університету імені Івана Пулюя
Тетяна Думська	заступниця генерального директора з наукової і культурно-просвітницької роботи НЗ «Замки Тернопілля»
Любов Шиян	кандидат історичних наук, наукова співробітниця НЗ «Замки Тернопілля»
Наталія Марціяш Дир	молодша наукова співробітниця НЗ «Замки Тернопілля»

*Рекомендовано до друку
Вченою Радою Національного заповідника «Замки Тернопілля»
Протокол №4 від 6 червня 2023 р.*

Ольга Владимир
Ірина Галицька
Оксана Дуда
Олена Дукач
Лілія Ковалюк
м. Тернопіль

ВІДТВОРЕННЯ БОЇВ ТА РЕКОНСТРУКЦІЯ БОЙОВОГО СПОРЯДЖЕННЯ ВОЇНІВ УКРАЇНСЬКОГО СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ ЯК ОСНОВА РОЗВИТКУ ПОДІЄВОГО ТУРИЗМУ ТЕРНОПІЛЬЩИНИ

Анотація. У статті висвітлюється історія пам'яток архітектури національного значення XIV-XIX ст. Розкривається їх історико-культурний потенціал, аналізується сучасний стан. Показано роль реконструкції бойового спорядження, як перспективного напрямку розвитку подієвого туризму на Тернопільщині.

Ключові слова: замки, архітектурна пам'ятка, реконструкція, одяг та спорядження воїнів українського Середньовіччя, подієвий туризм.

Характерною рисою сучасного туризму України та світу є його різноманітність. Одним з порівняно нових видів подієвого туризму є військово-історичний. Метою військово-історичного туризму є відвідування територій, пов'язаних із військовими та воєнними діями, які мали місце у минулому, та ознайомлення із ними. Об'єктами подієвого військово-історичного туризму можуть бути оборонні об'єкти різного історичного періоду (середньовічні замки або фортеці, форти, бункери тощо), а також військові меморіали, цвинтарі, елементи колишньої військової інфраструктури, залишки оборонних ліній, поля битв, спеціалізовані музеї, експозиції тощо [3, 4].

До популярних об'єктів військово-історичного туризму в світі та Україні належать середньовічні замки та фортеці. Ці пам'ятки доби Середньовіччя у минулому були постійними об'єктами військових та воєнних дій. Тому сьогодні середньовічні замки або фортеці та прилеглі до них території є популярними об'єктами цього виду туризму.

Перші замки в історії були зовсім не такими, якими ми розуміємо їх нині – вони будувалися з дерева і представляли собою простір, обгороджений дерев'яним частоколом, і виритим навколо нього ровом. У минулому замки використовувалися як в'язниці, фортеці чи оселі дворян. Коли ми чуємо «середньовічний замок» наша уява відразу малює нам величну будову, з високими вежами, зубчастими стінами, на яких несуть свою варту суворі лицарі в латах. А які вони були, наші українські лицарі?

Практика використання цих пам'яток архітектури для потреб військово-історичного туризму у світі досить поширена і нараховує вже не одне десятиліття. В Україні, де такі об'єкти також є, військово-історичний туризм набуває все більшої популярності. Для ознайомлення із військовими подіями, що мали місце біля стін того чи іншого замку або фортеці, відвідувачі цих пам'яток в Україні можуть прослухати екскурсію на відповідну тему, оглянути музейні експозиції та відвідати різні анімаційні заходи [2]. Ці заходи є дуже популярними та щороку приваблюють щораз більшу кількість туристів. Найпопулярнішими серед анімаційних заходів, де представлена військово-історична тематика, є фестивалі військово-історичної реконструкції та середньовічної культури.

На фестивалях військово-історичної реконструкції відбувається відтворення відомих історичних битв, що мали місце у минулому, а також боїв, характерних тому чи іншому історичному періоду. В період завершення активних військових та воєнних дій оборонна функція середньовічних замків та фортець була майже втрачена. Тому відвідувачам фестивалів військово-історичної реконструкції пропонують, перш за все, відтворення військових подій, які мали місце у добу Середньовіччя. [2].

Загалом в Україні до наших часів збереглося понад 100 замків та палаців, з них понад 30 у Тернопільській області. Деякі зараз після реставрації у прекрасному стані, а деякі у напівзруйнованому стані. Одинадцять замків і замково-палацових комплексів об'єднали у Національний заповідник «Замки Тернопілля»: це замки в Збаражі, Вишнівці, Скалаті, Теребовлі, Чорткові, Підзамочку, Золотому Потоці, Кривче, Язловці, Скала-Подільській та Микулинцях [2].

Державний заповідник за час свого існування налагодив наукову, збиральницьку, виставкову та екскурсійну роботи. Проводяться конференції, фестивалі, налагоджено плідну співпрацю з науковими установами Львова, Києва, Тернополя, Вроцлава, Варшави (Польща), рядом інших міст. У НЗ «Замки Тернопілля» працюють науково-методична та реставраційні ради, фондова і закупівельна комісії, реставраційна майстерня, діє наукова бібліотека, виходить газета «Вісник Історії Краю» (ВІК) [8].

Реконструкція історичного одягу та бойових мистецтв є важливою галуззю, яка дозволяє оживити та дослідити минулі епохи. Використовуючи аутентичні джерела, археологічні знахідки, художні зображення та літературу, експерти знаходяться в постійному процесі відтворення історії. Завдяки реконструкції ми знаємо які матеріали були поширеними у виготовленні бойового одягу та спорядження: льон, сукно, хутро, шкіра і шовк. Бойове спорядження виготовляли із металу та шкіри [7]. Це дозволяє не тільки відновити зовнішній вигляд та стиль життя минулих епох, але й зануритися в історичну атмосферу та дослідити традиції та культуру того часу.

Для відтворення атмосфери середньовічних боїв досить доречно організовувати тематичні фестивалі у різних замках України, зокрема Тернопільщини. Наприклад, у Збаразькому замку, на території Вишневецького палацово-паркового комплексу, у Теребовлянському, Скалатському або ж Чортківському замках, у замку в Підзамочку. Також розвивати подієвий туризм шляхом організації тематичних фестивалів із відтворенням середньовічних боїв можна на території Золотопотоцького, Кривченського, Язловецького, Скала-Подільського, або ж Микулинецького замку.

Збаразький замок можна безперечно назвати перлиною та історичним скарбом Тернопільщини та справжньою окрасою старовинного Збаража. Історія міста Збаража розпочалась на Старозбаразькій горі, де впродовж двох століть існував середньовічний замок. У 1589 р. татари зруйнували замок і князі Збаразькі вирішили не відбудувувати його, а перебратися до нового поселення, яке виростало неподалік. Тоді замок був збудований протягом 1620-1631 років останніми представниками роду князів Збаразьких – Юрієм і Христофором. Влітку 1649 року замок був у центрі протиборства військ Богдана Хмельницького і Речі Посполитої. Після смерті Юрія Збаразького замок перейшов у володіння князів Вишневецьких, згодом – Потоцьких. В середині XVIII століття відбулися зміни, які спричинили втрату фортифікаційної слави замку. Польські магнати Потоцькі перетворили замок на звичайне феодальне помістя. Пожежа 1896 року та воєнні дії майже повністю знищили замок. Відбудова пам'ятки триває і досі [10].

Вишневецький палацово-парковий комплекс розташований у волинському містечку Вишнівець на мальовничих берегах річки Горині. Місто стало родовим гніздом одного з найвідоміших князівських родів Корибутів–Вишневецьких. Старий оборонний замок у середині XVII століття перебудували і укріпили коштом Яреми Вишневецького. Замокві укріплення були модернізовані, а також збудовано оборонний монастир кармелітів, який входив в єдину оборонну систему Вишневецького замку. Але це не допомогло: під час повстання 1648 року його захопили козаки, а 1675 році під час нападу турків замок був взятий, а всю шляхту, закрити всередині, вороги знищили. Фортифікаційні елементи через кілька десятків років знову відновили, але Вишнівець уже назавжди втратив оборонне значення. Після смерті останнього чоловіка в роду Вишневецьких палацовий маєток у Вишнівці дістався родичам по жіночій лінії – Мнішекам. Три покоління роду Мнішеків додали палацові у Вишнівці королівського блиску. В радянські часи палац був відремонтований, проте не було відновлене його внутрішнє оздоблення. Після цього в палацових приміщеннях були розміщені будинок культури, ПТУ, галантерейний цех та бібліотека. Лише в 2000-х роках комплекс перетворили на музей [9].

Теребовлянський замок. Перший замок на цьому місці з'явився ще в XI столітті, але він був дерев'яний, тому його швидко зруйнували під час нападів. А от фортецю, що збереглась до нашого часу, звів староста міста Олександр Балабан на початку XVII століття. У кінці XVII століття Теребовлянський замок захопили турки і спалили його, після цього його так і не реставрували повністю, до наших часів лишилися тільки кам'яні мури [6].

Замок у Скалаті також має велике історичне значення і відомий він з першої половини XVII ст. Заклав його у 1630 р. головний ротмістр, галицький мечник Кшиштоф Віхровський. Замок постраждав під час Визвольної війни під проводом Богдана Хмельницького та під час польсько-турецької війни 1672-1675 років, у наслідок чого втратив оборонне значення. Лише наприкінці XVIII століття його відбудувала нова господарка Марія Шиніонова з роду Водзіцьких. Упродовж двох світових воєн Скалат знову нищили ворожі армії. На замковому подвір'ї навіть квартирували танки, стіни попадали, а палац розібрали до фундаменту. Засипалися і підземелля. Існує версія, що Скалатські підземелля поєднують замок з Теребовлянським та Збарзьким [6].

Замок у Чорткові споруджено у XVI столітті з ініціативи першовласника цих земель Єжи Чартковського, на лівому березі річки Серет. Спочатку укріплення було дерев'яним і слугувало для захисту від нападів татар та волохів. Після знищення його татарами, Станіслав Гольський в 1610 році, на цьому місці заклав і мурований замок. Твердиня, хоча й являє собою руїни, проте значна частина споруд збереглась [6].

Підзамоцький замок – фортифікаційна споруда, пам'ятка архітектури національного значення. Розташований на плоскогір'ї на стрімкому лівому березі р. Стрипа на західній околиці с.Підзамочок Чортківського району Тернопільської області, на північ від м. Бучач. Закладений у 1600 році за сприяння власника навколишніх сіл Я. Кшиштофа Бучацького (Творовського), про що свідчить збережений напис над головною в'їзною брамою; тут також є герби засновників замку. За час існування замок неодноразово зазнавав ворожих нападів і був знищений. Про це свідчать записи француза д'Алейрака, який у 1684 році перебував на Бучаччині. Замок використовувався за помешкання аж до середини 18 століття. У 1807-1869 роках у фортеці діяла папірня, що працювала на енергії води.

Залишки мурувань замку репрезентують перехідний етап до будівництва регулярних укріплень протобастіонного типу на подільських землях [1].

Золотопотоцький замок – пам'ятка архітектури XVII століття у містечку Золотий Потік Бучацького району Тернопільської області. Розташований на невисокому пагорбі на лівому березі річки Золотий Потік. За історичними свідченнями, замок до кінця XVIII ст. був не оборонний, а житловий. Він був головним маєтком Потоцького, який тут довгий час проживав зі своєю дружиною. Саме вона після смерті чоловіка намагалася надати замку оборонного характеру. Золотопотоцький замок впродовж XVII ст. зазнав випробувань, як і інші фортеці Галичини. В 1648 і 1655 рр. його захопили козаки. В 1672 р. він був взятий турецькою армією. В 1676 р. замок захопили орди Ібрагіма Шишмана, який наказав зруйнувати замок і місто вщент. На короткий час замок став власністю турків, але після поразки під Віднем у 1683 р. турки залишили його. Замок знову став власністю магнатів Потоцьких, які володіли ним до середини XVIII ст. На цей період припадає часткове відродження замку. В XIX ст. замок належав Янові Стойовському, Ізраїлеві Фрідману, згодом – послу Державної Ради у Відні Володимиру Гневошу і його сину Олександрю, якому він належав до 1939 р. За останні роки замок використовували для господарських і адміністративних завдань. В радянський час тут була в'язниця, згодом – училище, що дозволило пам'ятці уникнути знищення на будматеріали. Зараз замок досить добре зберігся, стіни досягають другого ярусу башт. Одна башта розібрана ще в давнину, не збереглася, інші перебувають у задовільному стані [1].

Кривченський замок розташований у селі Кривче Борщівського району Тернопільської області. Він є пам'яткою архітектури, оборонною фортифікаційною спорудою, археологічною пам'яткою і туристичним об'єктом державного значення. Зведення замку на вершині гори було розпочато у 1639 році магнатами Контськими. За обороноздатністю замок у Кривче був одним з найкращих із замків того часу на Східному Поділлі, входив до оборонного комплексу Кам'янець-Подільської фортеці. До нашого часу збереглись лише дві вежі та мур між ними [1].

Язловецький замок – найважливіше фортифікаційна споруда часів Речі Посполитої. Стіни Язловецького замку ще пам'ятають помпезні бенкети і святкування, які влаштовують для знаті і королів. Фортеця змогла встояти під натиском військ самого легендарного гетьмана – Богдана Хмельницького, адже твердиня була зведена в сприятливому місці, в оточенні звивистої річки. Всередині споруди кипіло життя, потрапити туди можна було лише через підвісний міст. Фортеця змогла витримати безліч облог і поступилася лише туркам. Довгий час замком володів відомий польський магнат. Він пожертвував їм під монастир і жіночу школу. За часів Радянського Союзу в стінах колишнього замку розмістили лікарню, після чого її переобладнали в санаторій, який діє і зараз. Нині на території колишньої твердині відродили монастир, біля якого розбитий доглянутий парк [5].

Скала-Подільський замок. Його історія у «камені» розпочалась у 1370-х, завдяки князям Коріятовичам. Збудований на високій скелі, оточений з трьох сторін річкою Збруч, а з четвертої – глибоким ровом, замок являв собою взірць міцності та недосяжності для ворогів. Починаючи з 1501 р. його майже щорічно нищили татари, а у 1516 р. взагалі спалили вщент. Після того, уже відбудований і укріплений, зруйнували волохи у 1538 р. У 1657 р. його сплюндрували турки і вже у своїй фортечній подібності він не відновився. А на початку XVIII ст. тодішній скальський староста Адам Тарло на романтичних руїнах звів пишний бароковий

палац, який став його резиденцією, але через кілька років після відновлення у палац влучає блискавка і руйнує його майже повністю. Наступні власники Скали-Подільської, Глуховські, взяли до уваги всі вище описані колізії, що відбувались із замком, тому не стали його відбудовувати, а звели собі нову резиденцію на іншому кінці міста. Зараз замок загалом, а особливо – палац, перебувають у аварійному стані [5].

Микулинецький замок – кам'яний замок розташований в смт Микулинці Тернопільської області. Споруда є пам'яткою архітектури. Це єдиний в Україні житловий середньовічний замок. Побудований в 1550 і служив оборонною конструкцією князів Сенявських. Потім замком володіли дворяни-аристократи Збараські і Любомирські. У 40-і роки XVII століття замок був збільшений і модернізований. У 19 столітті Микулинецький замок був переобладнаний магнатом Конопка в суконну фабрику. А на початку 20 століття Микулинецьким замком володіла графиня Юзефа Рей. З нею жила її служниця Ганна, яка залишилася в замку після смерті господині і загибелі її сина. У наш час житловими будівлями замку володіють нащадки Ганни [5].

Отож, можна з впевненістю сказати, що Національний заповідник «Замки Тернопілля» може стати визнаним лідером у розвитку подієвого туризму на Тернопіллі.

Слід також відзначити, що реконструкція – це особливий вид мистецтва, який повертає нас у минуле. Крім того у Збаражі є клуб історичної реконструкції «Збараський гарнізон», діяльність якого приваблює не тільки любителів історії, а й туристів. Даний клуб займається творення одягу та обладунків для відтворення середньовічних боїв, адже необхідні атрибути просто неможливо купити у простому магазині одягу, їх можна лише створити власноруч. Крім цього така робота потребує значних досліджень, тривалої підготовки та тривалого процесу виготовлення.

Процес реконструкції розпочинається з вибору персонажа, проведення детального дослідження, вивчення та аналізу усіх особливостей від елементів одягу до характеру та звичок. Далі створюються ескізи та складається список усіх необхідних матеріалів.

Пошук аутентичних тканин – це одне із найскладніших завдань. Застосовуються усі можливі та іноді і не можливі способи для отримання ідентичної або ж дуже схожої за структурою тканини.

Потім відбувається сам процес пошиття одягу, враховуючи замальовки та зразки з середньовіччя. При пошитті одягу використовується ручна праця кравчинь. Слід враховувати й те, що одяг повинен бути зручним і водночас розкривати образ обраного персонажа. Найчастіше кожен із членів клубу обирає собі роль і саме під неї реставрує та створює відповідний образ.

Наступним етапом є реконструкція бойового спорядження. Це також один з важливих етапів, до якого найчастіше залучаються спеціалісти своєї справи. Мечі, списи, кинджали виготовляються на замовлення ковалями. Деякі частини обладунків та щити члени клубу можуть виготовляти самотужки. Робота ця складна, але захоплива.

Отож, реконструкція та відтворення минулого – це дуже особлива можливість прожити нову роль у цьому житті. Також це неймовірно легке та результативне вивчення історії, адже доки триває аналіз персонажа, доти триває процес збору значної та багатогранної інформації, яка добре запам'ятовується. А комбінація історичних об'єктів та засобів реконструкції створює потужний імпульс

для розвитку подієвого туризму. Туристи мають можливість не тільки відвідати історичні об'єкти, але й побачити їх у дії, із живими історичними сценами та подіями. Відтак це може сприяти збільшенню туристичного потоку, створенню нових робочих місць та економічному зростанню Тернопілля, землі де знаходяться висока концентрація історичних об'єктів і проводяться реконструкції бойового спорядження.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Castles of Ukraine. Podillya – Halychyna. URL: <https://castlesua.jimdofree.com/%D1%82%D0%B5%D1%80%D0%BD%D0%BE%D0%BF%D1%96%D0%BB%D1%8C%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0-%D0%BE%D0%B1%D0%BB%D0%B0%D1%81%D1%82%D1%8C/>
2. Аніпко Н. П. (2014). Руїни середньовічних замків і фортець України та їх рекреаційно-туристичне використання (на прикладі Карпато-Подільського регіону). Геополітика і екогеодинаміка регіонів. 10 (2). С.387-392.
3. Владимир О. Замки та інші об'єкти культурної спадщини у час війни: виклики та загрози. *Соціально-економічні проблеми і держава*. 2022. Вип. 1 (26). С. 23-36. URL: <http://sepd.tntu.edu.ua/images/stories/pdf/2022/22vomvtz.pdf>
4. Владимир О., Паляниця В. Законодавчі засади захисту об'єктів культурної спадщини України у час війни // Матеріали наукової конференції «Збереження історико-культурних пам'яток України в умовах воєнного стану», Збараж, 31 травня 2022.
5. Замки Тернопільська область. URL: https://ua.igotoworld.com/ua/poi_catalog/2508-214-castles-ternopil-oblast.htmhttps://ua.igotoworld.com/ua/poi_catalog/2508-214-castles-ternopil-oblast.htm
6. Замки Тернопільської області, які варто побачити (2020). URL: <https://dovkola.media/zamky-ternopil-s-koi-oblasti-iaki-varto-pobachyty/>
7. Костюм епохи середньовіччя. URL: <http://arshistorian.blogspot.com/2020/10/blog-post.html>
8. Національний заповідник «Замки Тернопілля». URL: <https://zamky.te.ua/>
9. Палац Вишневецьких, Вишнівець. URL: https://ua.igotoworld.com/ua/poi_object/66034_vyshnevetsky-palace.htmhttps://ua.igotoworld.com/ua/poi_object/66034_vyshnevetsky-palace.htm
10. Сім чудес України: Збаразький замок. URL: <https://7chudes.in.ua/nominaciyi/zbarazkyj-zamok/>

ЗМІСТ

НАУКОВО-ПРАКТИЧНА КОНФЕРЕНЦІЯ «ОХОРОНА КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ ЯК НЕВІД'ЄМНИЙ ЕЛЕМЕНТ РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ НА ТЕРНОПІЛЬЩИНІ»

1	Альтгайм Любов Стецько Надія Репрезентація екскурсійних об'єктів через призму видатних постатей у м. Тернополі та області	3
2	Бартошак Валентина Грушко Галина Фурка Лариса Урочище Червоне: історія, сучасний стан та перспективи використання в туризмі	9
3	Брижук Андрій Аудиторії та послуги Державного історико-культурного заповідника міста Острог	12
4	Вельгій Марія Проблеми та перспективи музеєфікації замку у смт. Золотий Потік	21
5	Владимир Ольга Галицька Ірина Дуда Оксана Дукач Олена Ковалюк Лілія Відтворення боїв та реконструкція бойового спорядження воїнів українського середньовіччя як основа розвитку подієвого туризму Тернопільщини	28
6	Ганусевич Наталія Вівтар Матері Божої Збаразької в костелі св. Антонія і св. Юрія: історія, дослідження, реставрація	34
7.	Грушко Галина Формування професійних компетентностей у підготовці фахівців для туристичної галузі	39
8.	Дуб Ольга Новітні технології в музеї як спосіб комунікації: досвід та перспективи	43
9.	Думська Тетяна Аудит інклюзивної доступності музейного середовища як передумова розширення музейної аудиторії	48
10.	Жолоб Ганна Збережені іконографічні твори та пам'ятки літургійно-обрядового вжитку Музею історії Галича	55
11.	Зінченко Наталія Відновлення історичної пам'яті та збереження культурної спадщини Тернопільщини на прикладі Теремовлянського замку	60
12.	Ільчишин Сергій Толока як спосіб соціальної комунікації на селі. Історія та сьогодення	68

13.	Ковцун Оксана Аналіз туристичної привабливості, проблеми та перспективи розвитку галузі туризму в Скалатській об'єднаній територіальній громаді	76
14.	Леськів Ірина Співпраця Державного історико-культурного заповідника «Межибіж» та Меджибізької селищної ради з метою створення туристичної інфраструктури поблизу фортеці	80
15.	Лугова Олена Комплекс замку Синявських у реставраційних проєктах Державного історико-архітектурного заповідника у м. Бережани	85
16.	Мельничук Олег Дослідження та реабілітація оборонних укріплень Крилоського монастиря XVII – XVIII ст. у давньому Галичі	89
17.	Парацій Володимир Туристико-краєзнавчий аспект у навчально-виховному процесі Бережанської гімназії (на фоні становлення молодіжного туристично-краєзнавчого руху др. пол. XIX ст. – 1939 р.)	96
18.	Рунців-Королюк Оксана Добровольська Світлана Потенціал екомережі Тернопільської області для рекреаційного використання	106
19.	Серемуля Тетяна Історія спорудження придорожніх хрестів та фігур Збаражчини	109
20.	Смоляк Юлія Туристичний маршрут «Історико-культурні та духовні пам'ятки Скалатчини»	116
21.	Станкевич Ольга Формування національно свідомого громадянина України через туризм (на прикладі заходів НЗ «Замки Тернопілля» з національно-патріотичного виховання учнівської та студентської молоді)	122
22.	Строцька Людмила Сакральна скульптура на території Скалатської, Підволочиської, Скориківської громад	126
23.	Чайка Володимир Відбудова Збараського замку XVII століття, як приклад вирішення проблем охорони культурної спадщини в міжвоєнний період. Організаційний аспект	133
24.	Яценко Діана Фурка Лариса Формування компетентності культурна обізнаність та самовираження у кваліфікованого робітника за професією «Агент з організації туризму» шляхом європейського досвіду використання пам'яток природи в туризмі Тернопільського регіону. Створення туру «ВІКОВІ ДЕРЕВА»	137

УДК-929
ББК-83-3(4Укр.)

**Міністерство культури та інформаційної політики України
Департамент культури та туризму Тернопільської ОВА
Національний заповідник «Замки Тернопілля»
Тернопільський національний технічний університет ім. І. Пулюя**

Наукове видання

Збараж 2023

Національний заповідник «Замки Тернопілля»
вул. Б. Хмельницького 6, м. Збараж Тернопільська обл. 47302
тел. (03550) 2 47 02
e-mail: zapovidnik_zbarazh@ukr.net
Офіційний сайт: <https://zamky.te.ua/>

**Макет та верстка:
Тетяна Думська, Наталія Марціяш Дир**

**Автори опублікованих матеріалів несуть повну відповідальність за підбір і
достовірність наведених фактів, цитат, власних імен, назв і стилістику тексту.**

НЗ

Національний заповідник «Замки Тернопілля»
тел.: (03550) 2-42-47
zapovidnik_zbarazh@ukr.net